

Az ösküi sziklaüreg

TRÁJER ATTILA

Cholnoky Jenő írja 1936-ban a *Balaton* c. művében, hogy „A Bakony lábánál elterülő rettenetes dolomit-pusztaság, az úgynevezett Nagymező a Márkó–Jutas–Kádárta–Öskü vonalon elhatárolódik s meredek lépcsővel

1. ábra. Az ösküi kerektemplom (A szerző felvételei)

emelkedik ki a Veszprémi-fennsík”. Ez a ma már murvabányák által egyre fogyatkozó, valószínűleg exhumált harmadidőszak végi karsztformákat mutató Veszprémi-fennsík annak ellenére, hogy szinte kizárólag triász időszakban képződött karbonátokból áll, barlangok tekintetében viszonylag szegény területnek mondható. Veszprém és Hajmáskér közigazgatási területén még 18, illetve 10 barlangot tartanak nyilván, ellenben Berhida, Litér, Öskü, Sóly, Vilonya környezetében nem találunk bejegyzett barlangokat. Ritkaságukat a területen két tény magyarázhatja. Egyrészt, a dolomit kevésbé oldódik hideg savas oldatok hatására, mint a mészkő, másrészt, a térséget felépítő középső és felső triász kori kőzetek tektonikailag nagyon igénybevettek, Várpalota és Veszprém között több helyen erősen összetöredeztek, murvásodtak. Az egykor a Kádártai-horgásztavat létrehozó bányászatot követően létrejött, majd azóta betemetett Kádártai-forrásbarlang jól példázta, hogy egy, a többé-kevésbé másodlagosan összecementált dolomitmurvában létrejött üreg milyen instabil lehet. Az 1970-es évek végén, vagy az 1980-as évek elején kialakuló Kádártai-forrásbarlang hosszúsága 1991-ben, kataszterbe vételekor 11 m, 1996-ban pedig már 11,2 m volt a folyamatos beomlással és kimosódással történő bővülés miatt. Ebből látható, hogy a dolomitmurvában esetleg létrejövő barlangüregek általában nem lehetnek hosszú életűek.

A feltehetően a XI. században épült ösküi kerektemplom (1. ábra) közvetlen szomszédságában található egy sziklaüreg, ami főként a helybeliek körében ismert. Maga a kerektemplom a triász időszak ladinai és alsó karni időszakában a Tethys sekély karbonát platformján képződött Budaörsi Dolomit Formáció jól rétegzett, pados, olykor ciklikus felépítésű dolomitmátrájára épült. A kiemelkedést a XIX. század végén, a Székesfehérvár–Veszprém vasútvonal építéskor szelték ketté. A szürke, piszkosfehér kőzetet számtalan törés járja át, a diplopórák – a triász időszak második felére jellemző tengeri telepes (Dasycladacea) mészalgák – vázának kioldódása miatt néhol lyukacsos. Törésekor sokszögű darabokra esik szét, ilyenkor apró dolomitkristályok figyelhetők meg a törmelék felületén.

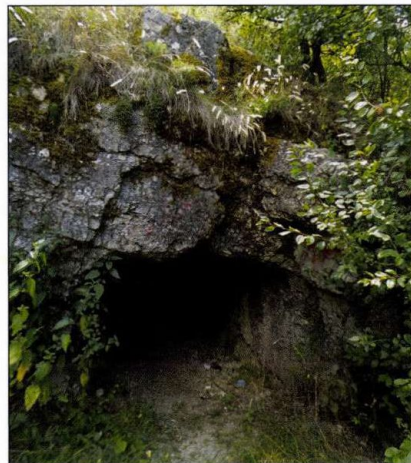
Maga a kőzet jó vízvezető, a rajta képződött vékony talajon kora újkorig száraz tölgyszekély nőtt. Az erdőségek a mészégetés

2. ábra. A templomot hordozó domb déli oldalán kibukkanó Budaörsi Dolomit Formáció padjai

faigényének ezek áldozatául, majd a karsztos felszín vékony talaját az erózió pusztította el. A maradék váztalajon másodlagos dolomit sziklagyep képződött (2. ábra).

A kerektemplomtól mindössze néhány méterre, északkeleti irányban található az üreg. Bejárata nem látható messziről, mert a település irányából sűrű növényzet takarja. Az üreg 220 cm széles és 144 cm magas, téglalap alakú nyílásán egy felnőtt csak hajlott derékkal és lehajtott fejjel tud belépni. A bejáratától jobbra egy kiugró szikla relief a bejárat síkjától elemelkedik. A külső sziklafelszínnek korrodáltak, mikrobiális bevonat, zuzmók és mohák borítják. A kőzetrétegek mintegy 20°-os dőlésszöggel lejtnek délkelet-északnyugati irányba. Ugyanez a dőlés látható az üreg

3. ábra. A sziklaüreg bejárata

belsejében lévő sziklafeluszíneken is. A bejárat szembeli rövid, vízszintes szakaszt követően a terep meredeken lejt a település felé (3. ábra).

A belépést mindenki csak saját felelősségére kockáztathatja meg. A szerteszét heverő, nagy mennyiségű törött üvegghuladék miatt az üreg bejárása vékony talpú cipőben nem ajánlott. A sziklaüreg alaprajza Y-ra emlékeztet, középső tengelye a bejárat vonalától mérve 630 cm hosszú (az oldalüregek hosszúságával nem számolva). A belső tér négy részre osztható: egy közel 5 m hosszúságú bevezető folyosóra, egy 200 cm hosszú és az oldaljáratok vetületével együtt maximálisan 660 cm széles teremre és a kettő, a teremből villásan kiágazó járatra. A 420 cm hosszú bal oldali járat nagyobb alapterületű és hosszabb, mint a 240 cm hosszúságú jobb oldali. A kőzet pados szerkezete a sziklaüregben végig jól megfigyelhető, lépcsőket és kúszóböket alkotva az üreg falai mentén. A sziklaüreg magassága a bejáratától kezdve fokozatosan nő a terem középső részéig a kezdeti 144 cm-ről a közel 210 cm-es legnagyobb belmagasságig. Az oldalüregek is jól járhatók, átlagos belmagasságuk a bejárat folyosó magasságához hasonló, 200 cm körüli. A bejárat jobb oldali sarkától a bal oldali járat végéig mért legnagyobb átlós távolság mintegy 930 cm (4. ábra).

A falakon, illetve a mennyezeten oldási formák vagy cseppkőképződmények nem láthatók. A felületek érdesek, sokszögűek, néhol jól láthatók a bontás nyomai. A cseppkőképződmények hiánya általános a hajmáskéri és a veszprémi természetes sziklaüregek többségénél is (kivétel pl. a hajmáskéri Apszis-barlang), ugyanakkor az ösküi sziklaüreg esetében ez inkább az

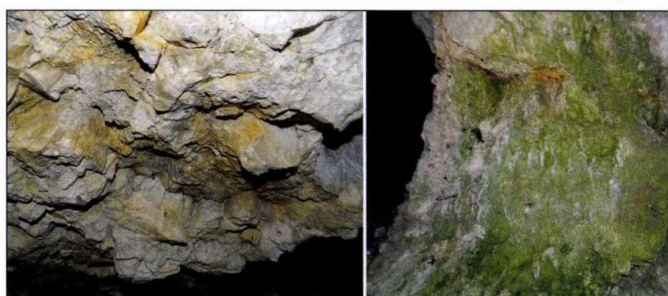

4. ábra. A sziklaüreg belső tere

zal magyarázható, hogy a falfelület emberi közreműködéssel jöhetett létre. A bejáratától számított nagyjából 520 cm távolságban az alapkőzet előttünk az üreg padlózatát borító kőzettörmelék alól. A sziklaüreg belső tere a jellemző fényerősség szempontjából két részre osztható: a folyosó és a terem által alkotott bejárat szakaszra, ahol a falakon még megtalálható az algák alkotta vegetáció, valamint az oldaljáratok által alkotott alkonyati zónára, ahol már nem élnek mikroszkopikus méretű növények. Az algák alkotta bevonat megtalálható a bejáratnál szemközti falon is, több mint 6 méterre attól, valamint a folyosó oldalfalain (5. ábra).

A barlang bejárata feletti sziklarepedésben aranyos fodorka (*Asplenium trichomanes* L., 6. ábra) tövei vertek gyökeret. A faunát ott jártamkor csak néhány pók alkotta és érdekes módon lószúnyog- (*Tipula*) fajjal nem lehetett találkozni az üregben, melyek egyébként gyakran előfordulnak nyáron a természetes barlangokban, nyitott vermekben és pincékben a nap heve elől menekülve a hűvös környezetbe. Jelenlétük hiányát talán a száraz külső és belső környezet magyarázhatja.

5. ábra. A boltozat felülete és az algák alkotta bevonat

Az ösküi sziklaüreg feltehetően mesterséges képződmény, így nem tekinthető barlangnak. Definíció szerint barlangnak ugyanis olyan 2 méternél hosszabb, ember által járható üreget nevezünk, melyek a szilárd kéregben természetes úton jöttek létre. Természetesen a mesterséges üregek is élőhelyeül szolgálhatnak barlangkedvelő (troglophil) fajoknak. Számos olyan barlang ismert, amelyet erőteljes emberi behatás ért, ugyanakkor eredetileg természetes alkotta sziklaüreg volt az alapjuk. Tipikusan ilyen például a budapesti várbarlang rendszere, ami a feltehetően eredetileg elkülönült üregek összenyitásával jött létre a középkorban és a kora újkorban.

Az ösküi sziklaüreg melléküregei egyértelműen későbbi vajatok lehetnek. A bejárat előtti közel vízszintes, a meredek domboldallal profilját megtörő, elegyengetett tünő terület is emberi beavatkozást feltételez. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy az ösküi sziklaüreg alapját egy, a Hajmáskéri-sziklaüreghez vagy a Hajmáskéri-sziklaodúhoz hasonló, kisebb természetes sziklaüreg, sziklafülke képezte valamikor. Falain és a plafonon koromnyomot nem látni, ami

némileg ellentmond annak, hogy életvitelszerűen lakott lett volna az üreg, de rakhattak tüzet az üregen kívül is. Más, hajdan lakott vagy használt sziklaürekhez hasonlóan lehetséges, hogy az emberi beavatkozás, szándékolt bővítés

hatására az eredeti, kisebb üreg falai teljesen elpusztultak, ezért nincsen látható jele természetes úton létrejött falfelületnek. A triász dolomitban nem található bányászható nyersanyag, továbbá építőanyagként való célzott bányászat sem valószínű ebben az esetben a körülményes hozzáférés, fejtés (meredek domboldal) és a környezetben sokkal könnyebben elérhető felszíni kőzetkibukkanások miatt. Mindezek alapján feltehető, hogy a sziklaüreg pince, búvó-

6. ábra. *Asplenium trichomanes* a sziklaüreg bejárata felett

hely, raktár vagy lakóhely szerepét tölthette be valamikor. Használatának módja változhatott is az idők során. A sziklaüreg fény-, hő- és páraklimája nem különbözhet lényegesen a hasonló méretű környékbeli természetes sziklaüregekétől. Elhanyagolt állapota ellenére megérdemelné az odalátogatók figyelmét, mivel a benne található hulladéktól és falfirkáktól eltekintve barlangi hangulatot áraszt. A graffitik és a felhalmozódott hulladék eltávolíthatók lennének a sziklaüregből. Geológiai érdekessége, hogy a felszínen erodált állapotban látható, Lofér-ciklusos Budaörsi Dolomit Formáció rétegei itt viszonylag natív állapotban vehetők szemügyre. Ha megóvnák a további bolygatástól, jelentősebb alapterülete és természetes kőzet felszínei miatt a barlangi környezetet kedvelő fajok megtelepedésének megfigyelésére alkalmas kísérleti terepe lehetne. Kultúrtörténeti és helytörténeti érdekességként is számba vehető.

Irodalom

- Budai, T. (1999): A Balaton-felvidék földtana: magyarázó a Balaton-felvidék földtani térképéhez, 1: 50000 (Vol. 197). Magyar Állami Földtani Intézet.
- Cholnoky J. (1936): Balaton. Franklin, Budapest.
- Eszterhás I., (1996): A Kádártai-forrásbarlang és környéke. A természetvédelmi oltalom alatt nem álló területek természeti értékeinek feltárása és megóvása c. pályázat. Vulkánszpeleológiai Kollektíva.
- Mednyánszky Miklós (2009): Magyarországi barlanglakások. Terc Kiadó, Budapest.